

5. Голуб, Т. Летапіс жыцця і творчасці Аркадзя Куляшова / Т. Голуб. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – 308 с.
6. Кенька, М. П. Майстэрства Аркадзя Куляшова-перакладчыка / М. П. Кенька. – Мінск: Навука і тэхніка, 1983. – 128 с.
7. Кулешов, А. Письмо из плена: пер. с бел. Н. Асеева / А. Кулешов // Новый мир. – 1944. – № 8–9. – С. 70–71.
8. Куляшоў, А. Выбраныя творы: у 2 т. / А. Куляшоў. – Т. 1: Вершы. Балады. Паэмы / А. Куляшоў. – Мінск: Выд-ва «Беларусь», 1964. – 319 с.
9. Моладзь Беларусі ў баях за Радзіму. – Мінск: Сов. Беларусь, 1943. – 139 с.
10. Яскевіч, А. Сумежжа: мова, пераклад, вытокі прозы / А. Яскевіч. – Мінск: Мастац. літ., 1994. – 253 с.

С.М. Тычына (з. Мінск)

ПЕРАКЛАДЧЫЦКАЕ МАЙСТЭРСТВА АРКАДЗЯ КУЛЯШОВА (НА ПРЫКЛАДЗЕ ПАЭМЫ “ЭНЕІДА” ІВАНА КАТЛЯРЭЎСКАГА)

Перакладчыцкая дзейнасць патрабуе асаблівых здольнасцей. Асабліва калі гутарка заходзіць пра пераклад мастацкага тэксту. “Трэба мастацкі твор, напісаны аўтарам, перастварыць так, каб ён не страціў сваёй мастацкай каштоўнасці, непаўторнасці, каб ён гэтак жа хваляваў, абуджаў пачуцці” [2, с. 223]. Наколькі гэта складаная праца можна меркаваць па тых выпадках, калі нават вялікае майстэрства перакладчыка не дазваляла адэкватна перадаць твор (яго змест, сэнс, форму) з-за асаблівасцей мовы, з якой рабіўся пераклад (напрыклад, можна згадаць вядомы беларускаму чытачу па перакладах М. Багдановіча (“Ў паўночным краю на кургане”) ці М. Лермантава (“На севере диком стоит одиноко”) верш Г.Гейнэ, які ў беларускім і рускім варыянце змяніў свой першапачатковы сэнс).

Здаецца, што праца перакладчыка павінная быць больш лёгкай, калі справа тычыцца твораў, напісаных на блізкароднасных мовах. Напрыклад, калі робіцца пераклад з рускай ці ўкраінскай на беларускую мову. Але насамрэч для чалавека, які добра валодае той ці іншай мовай, не так істотна, з якой мовы перакладаць, бо ўдалым або наадварот няўдалым можа аказацца любы пераклад. Перастварэннем розных мастацкіх твораў на беларускую мову займаліся як перакладчыкі-прафесіяналы (напрыклад, Я. Сямязон, В. Сёмуха, К. Шэрман і інш.), так і знакамітыя пісьменнікі, сярод якіх А. Куляшоў. Для А. Куляшова пры перакладзе галоўным было “каб паэзія заставалася паэзіяй”. Вядомыя яго спробы перадаць прыгажосць твораў А. Пушкіна, М. Лермантава, паэмы “Спеў аб Гаяваце” Г. Лангфела і інш. Акрамя таго вядома, што А. Куляшоў падтрымліваў сувязі з рознымі аўтарамі (М. Ісакоўскім, А. Твардоўскім, А. Малышкам, М. Рыльскім) і яны перакладалі творы адзін аднаго [2, с. 221].

Да 200-годдзя з дня нараджэння выдатнага пісьменніка, аднаго з заснавальнікаў украінскай літаратуры, І. Катлярэўскага А. Куляшоў падрыхтаваў пераклад “Энеіды”. У прадмове да выдання аўтар зазначае: “Прапануючы свой пераклад, я хачу звярнуць увагу беларускіх чытачоў на блізкасць паэмы ўкраінскага пісьменніка да нашых “Энеіды навыварат” і “Тараса на Парнасе”. Блізкасць гэтая – яшчэ адно сведчанне даўніх брацкіх узаемасувязяў трох

славянскіх культур: рускай, украінскай, беларускай. Пераклад “Энеіды” Катлярэўскага – гэта даніна нашае ўдзячнасці, любові і павагі да аўтара выдатнай паэмы, што зрабіла непасрэднымі і жыватворнымі ўплыў на станаўленне і развіццё беларускага паэтычнага слова, на творы, з якіх пачынаюцца вытокі нашай літаратуры” [1, с. 6].

Пераклад, зроблены А. Куляшовым, вельмі якасны. Аўтар імкнуўся прытрымлівацца тэксту арыгіналу. Можна вылучыць некаторыя асаблівасці перакладу “Энеіды” І. Катлярэўскага на беларускую мову. Паколькі ў паэме ўкраінскага аўтара найперш прадстаўлены карціны з народнага жыцця, то ў творы часта выкарыстоўваецца спецыфічная лексіка, словы, якія перадаюць асаблівасці ўкраінскай культуры і традыцый. А. Куляшоў пры перакладзе спрабаваў сумясціць два падыходы: перакладаць блізка да арыгінальнага тэксту і ствараць пераклад, выкарыстоўваючы багацце роднай мовы, спецыфічныя беларускія словы.

1. У пэўных эпізодах пісьменнік імкнуўся перадаць назвы разнастайных страў, гульняў і г.д. так, як яны гучаць у арыгінале. Напрыклад, у І. Катлярэўскага: “Тут всяку всячину іграли, // Кто як і в вішозахотів, // Тут інші журавля скакали, // А хто од дудочки потів, // І в хрещика, і в горю дуба. // Не раз доходило до чуба, // Як загулялися в джугта, // В хлюста, в пари, в візкаіграли // Ідамки по столу совали; // Чортмавпорожняго кута” [3, с. 29]. У А. Куляшова: “Тут ходырам хадзіла хата, // Гулялі ўсе, хто як умеў; // Хто жураўля скакаў заўзята, // А хто ад дудачкі пацеў, // Ад хрещычка, ад гарыдуба, // Не раз даходзіла да чуба, // Як пачалі гуляць у жгут; // Чуваць быў смех вясёлы, жарты, // Заядла рэзаліся ў карты, // Над шашкамі сядзелі тут” [1, с. 19].

2. Часам заўважаецца імкненне перакладчыка максімальна наблізіць украінскі твор да беларускага чытача. Верагодна, з гэтай прычыны А. Куляшоў замяніў назвы страў і прадметаў, якія выкарыстаў стваральнік украінскай “Энеіды”, на іншыя, больш вядомыя беларускаму чытачу. У І. Катлярэўскага: “На закуску куліш і кашу, // Лемішку, зубці, путрю, квашу // І з маком медовий шулик” [3, с. 24]. У А. Куляшова: “На закусь быў кулеш і каша, // Праснак, мачанка, сыракваша, // З мядовым макам піражкі” [1, с. 16]. Можна згадаць іншы эпізод з паэмы І. Катлярэўскага, дзе пералічваюцца розныя напоі, назвы танцаў і музычных інструментаў: “І кубками пили слив’янку, // Мед, пиво, брагу, сирівець, // Горілку просту і калганку, // Куривсь для духу яловець. // Бандура горлиці бриньчала, // Сопілка зуба затинала, // А дудка грала побалках: // Санжарівки на скрипці гралі, // Кругом дівчата танцывалі // В дробушках, в чоботах, в свитках” [3, с. 25]. Той жа эпізод у перакладзе на беларускую мову гучыць наступным чынам: “І кубкамі пілі вішнёўку, // Мёд, піва, брагу і сырэц, // Гарэлку простую, зуброўку, // Курыўся дымны ялавец. // Бандура ганака іграла, // Кадроль наярвалі цымбалы, // Падсвітвала жалейка ім; // Вальс дружна скрипкі пачыналі, // Дзяўчаты ног не шкадавалі, // Хапала вясёласці ўсім” [1, с. 16]. Усё ж “горлиця”, “санжарівка”, “зуб”, “по балках” і г.д. – народныя песні і танцы, незвычайна, што перакладчык не прытрымліваўся ў дадзеным выпадку арыгінальнага тэксту. Трэба адзначыць, што пры пераліку імёнаў траянцаў А. Куляшоў таксама не стаў дакладна перадаваць украінскі тэкст (у арыгінале

Эней у пекле сустрэў “Педька, Терешка, Шеліфона, // Панька, Охріма і Харка, // Леська, Олешка і Сізьона, // Пархома, Ёска і Феська, // Стецька, Оніська, Опанаса...” [3, с. 136]). У перакладзе загучалі іншыя імёны: “Цімоха, Міхася, Сымона, // Ахрэма, Трышку, Янука, // І Аляксея, і Сазона, // Пархома, Ёську, Паўлока, // Аніса, Стася, Апанаса...” [1, с. 92].

Яшчэ адна асаблівасць перакладу заключаецца ў тым, што на працу А. Куляшова ў пэўнай ступені паўплываў светапогляд самога пісьменніка, а таксама яго час. Так, напрыклад, І. Катлярэўскі выкарыстоўвае ў сваім творы вульгарызмы, абразлівыя выразы ў дачыненні да сваіх персанажаў (напрыклад, “но зла Юнона, суча дочка” [3, с. 12], ці “те шепнула сука Геба” [3, с. 13] і інш.). Беларускі аўтар акуратна абыходзіць падобныя словы, замяняючы іх на больш мяккія ці наогул выкідваючы, як непатрэбныя: “але Юнона, злыбядуха” [1, с. 8], “пра тое ёй шапнула Геба” [1, с. 8]. Магчыма, моцныя слоўцы ў творы А. Куляшоў пазбягаў таму, што яны былі чужыя яго натуре: бацькі пісьменніка былі настаўнікамі, сам ён у 1928 годзе паступіў у Мсціслаўскі педагагічны тэхнікум, а пасля вучыўся на літаратурным факультэце Мінскага педагагічнага інстытута. Праўда, як перакладчык, ён мусіў прытрымлівацца арыгіналу, а трэба заўважыць, што выкарыстанне грубаватых выразаў і параўнанняў – гэта асаблівасць значнай часткі “перавернутых” “Энеід”. Напрыклад, М. Мінскі вельмі нізка ацаніў паэму М. Осіпава “Вергіліева Енейда, вывороченная на изнанку”, якая пісалася амаль што ў адзін час з творам І. Катлярэўскага, з-за наяўнасці падобных слоў: “... мова Осіпава ўражае непатрэбнай грубасцю: усе вылуপліваюць вочы, равуць, абжыраюцца і гэтак далей. Гэтаксама грубымі з’яўляюцца і адносіны герояў адно да аднаго: усе гарляняць, лаюцца і б’юцца. Усё гэта моцна нагадвае шынок...” [4, с. 807]. У “Энеідзе навыварат” беларускага аўтара В. Равінскага таксама сустракаюцца не надта прывабныя апісанні паводзінаў герояў: “Прыйшла Венера і завывла, // Саплямі змазала ўсё рыла” [5, с. 20]. Калі б мэты І. Катлярэўскага ці В. Равінскага абмяжоўваліся жаданнем насмяшыць чытачоў праз змешванне высокага і нізкага, трагічнага і камічнага, то наўрад ці мы сёння гаварылі пра значэнне гэтых твораў. Цалкам верагодна, што гэтыя творы гэтаксама забылі б, як твор М. Осіпава. Але іх прызначэнне было зусім іншае: творы ж В. Равінскага і І. Катлярэўскага павінны былі пры дапамозе вядомага твора засведчыць адметнасць нацыянальнай (беларускай ці ўкраінскай адпаведна) культуры і мовы. Таму грубаватыя выразы не перашкаджаюць казаць пра мастацкую каштоўнасць твораў.

Магчыма, тое, што А. Куляшоў стараўся пазбягаць грубых выразаў тлумачыцца таксама спецыфікай савецкага часу, калі да твора прад’яўляліся пэўныя патрабаванні (праўда, да прыкладу, у рускім перакладзе паэмы “Энеіда” І. Катлярэўскага В. Патапавай, які быў зроблены ў 1961 г. вульгарызмы, якія ўжываюцца ў арыгінале, месцамі захоўваюцца). Наогул ствараецца ўражанне, што ў беларускім перакладзе “Энеіда” І. Катлярэўскага гучыць часам не так з’едліва, больш мякка. Адбываецца гэта за кошт таго, што прыбіраюцца або замяняюцца на іншыя словы, якія маюць зняважлівае адценне або даюць адмоўную характарыстыку персанажу: напрыклад, у А. Куляшова Эней не “удавсь на все зле проворний” [3, с. 11], а “прыдатны да ўсялякай справы” [1, с.

7]; Эней “пасклікаў сваіх людзей” [1, с. 13], а не “голодрабців позбіраў” [3, с. 20] і інш.

Цікава, што антырэлігійныя погляды савецкага часу ніяк не паўплывалі на пераклад твора. Праўда, месцамі А. Куляшоў замяняе словы, звязаныя з рэлігійнымі паняццямі, на нейтральныя (напрыклад, радок з арыгінальнага твора “Тогдзі Великдень був би нам!” [3, с. 23] у перакладзе гучыць як “Тады б было ўжо свята нам!” [1, с. 15], хоць увесь радок цалкам можна было б пакінуць такім, якім яго напісаў І. Катлярэўскі). Але часам у беларускім перакладзе “Энеіды” сустракаюцца пэўныя выразы, якія звычайна выкарыстоўвае веруючы чалавек і якіх няма ў украінскага аўтара: “Эней прачнуўся, дзякуй богу” [1, с. 13] (у арыгінале: “Еней прочумався, проспався” [3, с. 20]). Зрэшты, абмінуць рэлігійную тэматыку пры перакладзе ў любым выпадку было б немагчыма, хаця б таму, што ў творы ёсць эпізоды, прысвечаныя падарожжю Энея ў пекла.

Нягледзячы на згаданыя асаблівасці, пераклад А. Куляшова можна лічыць выкананым на высокім узроўні. Варта звярнуць увагу і на дастаткова падрабязныя каментары, якімі суправаджаў А. Куляшоў пазму. Ён не проста падаваў значэнне таго або іншага слова, але і час ад часу тлумачыў, які сэнс, на яго думку, укладваў у пэўны вобраз І. Катлярэўскі. Відавочна, што аўтар з увагай ставіўся як да самога твора, так і да роднай мовы, не імкнуўся да простага спосабу перакладу, спрабаваў адшукаць спецыфічныя, менавіта беларускія словы, стараючыся пры гэтым захаваць адметнасць украінскага твора.

ЛІТАРАТУРА:

- 1 Катлярэўскі І. Энеіда / І. Катлярэўскі // Пераклад з украінскай мовы народнага паэта БССР Аркадзя Куляшова. – Мінск: Беларусь, 1969. – 270 с.
- 2 Кенька М.П. Мастацкі пераклад // Уводзіны ў літаратуразнаўства: вучэб. дапам. У 2 ч. Ч. 2. Пазтыка. Тэорыя літаратуразнаўчага працэсу / В.П.Рагойша, М.П. Кенька, Т.А. Марозава; пад рэд. праф. В.П. Рагойшы. – Мінск: БДУ, 2012. – С. 217 – 230
- 3 Котляревский І.П. Энеіда: Поема / І.П. Котляревский. – Київ: Книга, 2008. – 384 с.
- 4 Минский Н. Николай Петрович Осипов / Н.Минский // Русская поэзия: собрание произведений русских поэтов частью в полном составе, частью в извлечениях, с важнейшими критико-биографическими статьями, биографическими примечаниями и портретами. Издается под ред. С.А. Венгерова. Т. 1. (выпуск 1-6). С 23 портретами. XVIII век. Эпоха классицизма. – Санкт-Петербург: Типо-литография А.Э. Винеке, 1897. – С. 806–810.
- 5 Энеіда наывярат. Тарас на Парнасе. – Мінск: Юнацтва, 1983. – 62 с.